

7. Molnár M. Egy vereség diadala. A forradalom története. – Bp.: Oktatókutató Intézet, 1991. – 276 o.

8. Ómolnar M. Tizenkét nap, amely... 1956. Október 23 – november 4. Események, emlékek, dokumentumok. – Bp.: Szabad Tér Kiadó, 1989. – 563 o.

П.П.Гай-Нижник

Остання з Гетьманського Роду – Олена Отт-Скоропадська

2009 року Олена Отт-Скоропадська – остання дочка Гетьмана всієї України Павла Скоропадського – відзначить знаменну дату – своє 90-річчя. Кожного року, починаючи із 1992-го, вона із своїм чоловіком Людвігом Оттом відвідує Україну. За цей час швейцарське подружжя познайомилося з багатьма вітчизняними науковцями, представниками інтелігенції та простими громадянами нашої країни. З кожним роком пані Гетьманівна все більше і більше пізнавала свою не знану раніше, Батьківщину, народ, з яким вона пов'язана спільним походженням, чуттям єдиної родини та історією. Разом з тим широкі кола громадськості та науковців знають лише поверхово (а то й зовсім не знають) історію життя цієї цікавої симпатичної розумної жінки, останньої представниці гетьманського роду Скоропадських. Частково про сторінки життя О.Отт-Скоропадської українці можуть дізнатися з її згадок про своє дитинство, написаних в березні 1985 р. і вміщених до книги спогадів її батька [1] та з автобіографічних нотаток, виданих 2004 р. [2]. Перші ж враження від України та її людей Гетьманівна змалювала ще 10 років тому у своїй книзі-щоденнику [3].

Свою публікацією ми прагнемо доповнити вже відомі факти життєвого шляху останньої з роду Скоропадських та доньки останнього Гетьмана Української держави 1918 р., розповісти про надзвичайно цікаву, сповнену особистих трагедій і радостей, нелегку, але щасливу долю цієї пані, з першого ж погляду, у більш невимушеній, неофіційній формі. Всі епізоди життя гетьманської дочки, що викладені у цій статті, взяті з окремих розповідей їх авторів самою Гетьманівною Оленою і ласкаво дозволені її Світлістю для оприлюднення.

29 квітня 1918 р. П.Скоропадський унаслідок організованого ним державного перевороту усунув від влади соціалістичну Центральну Раду і став Гетьманом усієї України з тимчасовими диктаторськими повноважен-

нями, а вже 14 грудня 1918 р. він зрікається влади, і Українська держава у формі Гетьманату припинила своє існування.

У розпал протигетьманського повстання П.Скоропадський у листопаді 1918 р. відправляє своїх дітей, 20-річну Марію, 19-річну Лізавету, хворого 18-річного Петра і 14-річного Данила, у супроводі няні та гувернантки з палаючої України за кордон. То була, як висловилася сама Гетьманівна Олена, майже авантюрна й тривала втеча гетьманських дітей у Європу. До того ж, крім власних речей, їм довелося перевозити ще й мамині перли та діаманти, а також валізу із родинним сріблом (подарунок до батьківського весілля від маминого брата). Їхній шлях у Європу проліг через Одесу, Крим, з якого вони знов повернулися до Одеси, Константинополь, Болгарію, Туреччину й Італію до Швейцарії. Дружина Гетьмана Гетьманова Олександра, вагітна Оленою, залишилася з чоловіком у Києві. Після зречення влади Скоропадський під виглядом пораненого німецького вояка виїхав до Берліна потягом разом із демобілізованим німецьким окупаційним військом. Його 40-річна дружина вимушена була, ризикуючи життям, залишитися у зайнятому загонами Директорії Києві, знаючи, очевидно, про слова С.Петлюри: "Як піймаю Скоропадського, то його повісю!" Вона так і не зізналася своєму чоловікові у вагітності, щоб не турбувати його у той скрутний і небезпечний час. На третьому місяці вагітності Олександра Скоропадська переховувалась у столиці і лише наприкінці грудня, захопивши лише ангорську кішку й муфту, їй вдалося виїхати з Києва до Німеччини через Фінляндію.

Подружжя зустрілося у Берліні 7 січня 1919 р. Тоді ж Павла Петровича чекала приємна несподіванка. Він дізнався, що його дружина невдовзі подарує йому дитину. Однак батьків турбувала доля їхніх дітей, про яких вони не мали жодної звістки. Тим часом у Римі на Пасху діти Гетьмана дізнали, що їхні батьки живі і здорові. Як була зарання, служба, до няні гетьманських дітей підійшов один князь, і коли на запитання: "Чи то є діти Скоропадського?" – вона відповіла йому, що це саме вони, незнайомиць сказав: "Ваші батьки хвилюються за вас у Берліні", після чого дав їм берлінську адресу Скоропадських. Лише 1 травня (вранці надійшла телеграма) Павло і Олександра Скоропадські дізналися, що їхні діти живі і дісталися Риму. Згодом діти Гетьмана переїхали до Швейцарії й оселилися в Лозанні.

Самі ж Скоропадські з нетерпінням очікували народження немовляти. 5 липня 1919 р. у Friedenau в Берліні у щасливих батьків народилася дочка, яку назвали Оленою. Поява маленької доньки була бальзамом на душі подружжя, яке за останній рік зазнало стільки лиха: розлучення з

дітьми, виїзд з Батьківщини, падіння новоствореної Української Держави, на яку Гетьман Павло поклав стільки зусиль та надій, важка хвороба на епілепсію сина Петра і, нарешті, трагедія смерті в липні 1918 р. у Києві дворічного синочка Павла...

Коли Оленці було лише 10 днів, батьки вирушили до Швейцарії на зустріч з дітьми. Наймолодшу з своїх дівчаток, Олену, "транспортували" у кошику для білизни. При зустрічі діти були приємно здивовані маленьким Божим створінням, яке віднедавна стало їхньою сестричкою.

У 1921 р. Скоропадські, за винятком Данила і Марії, які залишилися у Лозанні, повертаються до Берліна. Гетьманська родина оселяється у м.Ваннзее, неподалік від столиці Німеччини, у 15-кімнатному будинку, з великим садом і просторими господарським приміщеннями по Альзенштрассе, 17 (тепер на його місці розташовано тенісні корти). У будинку, крім Скоропадських, іноді мешкали також їхні далекі родичі, прислуга, секретарі (зокрема С.Шемет), старенька няня А.В.Шабуніна і гувернантка англійка міс Стіффель. Цю віллу, як називає її пані Олена, родина Скоропадських придбала за 60 тис. франків, на кошти, виручені з продажу сімейних (маминих) перлів, які діти Гетьмана змогли вивезти з Києва в листопаді 1918 р. На решту грошей гетьманська родина ще довго жила у знекровленій війною Німеччині, заощаджуючи кожную "копійку". Більшість грошей від продажу перлів пішло на українську справу, а тому й сім'я не могла собі дозволити жити "на широку ногу". На потреби гетьманських організацій і "Української громади" витрачалася й більша частина пенсії (розмір пенсії – 1 тис. марок), яку П.Скоропадський отримував у Державній канцелярії німецького президента Гінденбурга. Свого часу про це потурбувалися відомі німецькі генерали Гренер, Людendorф та Маккензен, котрі воювали під час Першої світової війни. Допомагала присадибна ділянка, на якій власноруч поралася елегантна й аристократична Олександра Скоропадська.

З дитинства Олена бачила у їхньому домі багато різних людей. Серед них були і відомі українські діячі, такі як Дорошенко, Липинський, Мірчук, Скоропис, Кужім, які, однак, для маленької Оленки були звичайнісінькими дорослими дядьками. Відповідним чином, по-дитячому, вона й обирала собі серед них друзів.

Найбільші симпатії в Олені викликав гетьманець з США М.Тимофіїв (відомий, до речі, своїми публікаціями з економіки та фінансів, а також з історії у часописі гетьманського Союзу хліборобів-державників "Хліборобська Україна"), бо він завжди грався з нею, носив її на плечах (тоді наймолодшій із Скоропадських було 3–3,5 роки). Пані Гетьманівна не без

сентиментальності згадує ті далекі роки і, зокрема, М.Тимофіїва: "Я його дуже любила". "Коли він відїжджав, – продовжила вона, – то запитав, що мені привезти з Америки. Я швидко сказала: "Маленьку кізочку", а сама про це зовсім забула". Втім, про замовлення маленької Гетьманівни М.Тимофіїв не забув. Коли він приїхав до Німеччини через рік, то привіз Скоропадським і маленьку кізочку. "Я хотіла, щоб вона спала у мене в кімнаті, – усміхнено каже тепер Олена Павлівна, – але її помістили у сараї". Козу назвали "Галька". Від неї, за словами пані Олени, пішов початок великої династії кіз при господарстві Скоропадських, у якому також були домашні птахи і дві свині. Галька згодом почала приносити приплід, але народжувала лише "хлопчиків" (іноді були й близнята), з якими всі діти залюбки гралися. Одного разу коза народила "дівчинку", яку одразу ж "охрестили" Оленкою. Гетьманівна Олена виросла на козячому молоці. Його в сім'ї пили всі, хоча й купували інше.

В.Липинського Оленка боялася через його хударляве з великими темними очима обличчя. "Крім того, – додає вона сьогодні, – коли він був у нас, я мусіла мовчати, що для мене було досить важко".

Взагалі, в будинку Скоропадських бувало дуже багато різних людей. Великим другом Олени був герцог Лейхтенберзький, який уперше подарував їй шоколад. Оленка мала дуже гарні стосунки з ген. Гренером, колишнім начальником штабу німецьких військ в Україні 1918 р. та військовим міністром Німеччини часів Веймарської Республіки. Після війни він став добрим сімейним другом Скоропадських і часто допомагав їм. Дружина Гетьмана подарувала йому ангорське кошеня, і коли Гренер приходив до Павла Петровича, маленька Гетьманівна завжди розпитувала його, як там її котик, і розповідала про інших кошенят. Згадуючи його зараз, пані Олена каже, що Гренер на вигляд був досить старий, товстий, типовий німець, але приємний. "Часто приходив до нас до чаю, – згадує вона, – він тоді вже був не міністр, але як міністр теж приходив, але рідше".

Гарні спогади залишилися у Гетьманівни про Д.Дорошенка. "Коли я була молода, десь 24 роки, – каже пані Олена, – я мала з ним великі розмови про мій шлюб".

Першим чоловіком Олени Павлівни був Герд Гіндер, якого вона знала з дитинства. Більшість українців, що проживали у Німеччині, були проти цього шлюбу, тому що Герд сприймався ними як німець і до того ж не обіймав жодної посади. Втім, історія шлюбу Олени і Герда, а швидше їхнього знайомства, виявилася надзвичайно цікавою і захоплюючою. Відомо, що дід пані Олени (батько її матері) Дурново був одним із найбільш багатих, знатних і впливових людей царського Санкт-Петербур-

бурга. Гетьманівна розповідала, що він мав пристрасть до квітів. У його власності був великий парк, у якому було створено штучні ставки, а головне – чудові оранжереї. У домі Дурново завжди було багато квітів, але найбільше дід захоплювався орхідеями. Приблизно 1880 р. він виписав з Швейцарії особисто для своєї оранжереї фахівця з орхідей, молодого садівника швейцарця Гіндера. Молодий садівник виявився напродуч талановитою людиною і невдовзі став головним директором усього парку, під чийм керівництвом працювало близько 40 людей. Згодом пан Гіндер одружився на німкені, яка народила йому трьох дітей: старшого сина Карла і двох доньок. Дружина Дурново (бабуся Гетьманівни Олени) стала хрещеною матір'ю одній з дочок, а іншій, Марусі, – мати пані Олени. На поч. 90-х рр. XIX ст. пан Гіндер помер зовсім молодим, йому було близько 45 років. Його вдова з дітьми повернулася до Німеччини. Проте Дурново, а потім і Скоропадські не забули її. Вони регулярно платили вдові Гіндер пенсію, листувалися, надсилали подарунки і знали про всі її сімейні справи. Так продовжувалося до Першої світової війни. З початком війни сім'ї, як це часто буває за таких обставин, загубили одна одну, змінили адреси, і зв'язок між ними припинився.

Після революції, на поч. 20-х рр., коли Скоропадські оселилися у Ваннзее в Німеччині, в одному з ілюстрованих німецьких часописів з'явився репортаж про Гетьмана. Через деякий час після його виходу у двері помешкання Скоропадських постукали, і до гостини увійшли дві дами, одна похилого, друга досить молода. На здивовані погляди господарів молодша сказала: "Я Маруся Гіндер", і у доказ показала маленьке мідяне деревце з пташкою, яке подарувала їй в дитинстві її хрещена мати Олександра Скоропадська-Дурново. Це деревце знаходиться і досі у пані Олени. Очевидно, Гіндери прочитали репортаж про Гетьмана і через нього знайшли Скоропадських у Ваннзее. Так давні дружні сім'ї знов почали товаришувати.

Виявилось, що одна з доньок пана Гіндера (похресниця бабусі Гетьманівни) померла. Маруся ж одружилася із старим, але дуже багатим чоловіком. На час зустрічі із Скоропадськими вона була вже вдовою. Старший син колишнього садівника Гіндера, Карл Гіндер, був інженером і став директором однієї з найбільших у Німеччині будівельних фірм у Цетені. Сім'я Карла почала товаришувати з родиною Скоропадських. Згодом Гіндер переїхав на помешкання до Берліну у Ваннзее, де придбав гарний будинок. Він, до речі, часто допомагав Скоропадським у разі фінансової скрути, позичав гроші, допомагав у різних інших справах. Карл

мав сина Герда, який був на рік молодшим від доньки Скоропадських Олени.

Не дивно, що Герд і Оленка затоваришували. Гетьманівна згадує, що "про нього казали, що він мій паж". З часом дитяче товариство переросло в міцну дружбу, а пізніше молоді люди закохалися. Ось так дивно складаються долі...

Гіндери були швейцарською родиною, яка вже три покоління жила поза своєю історичною батьківщиною. Вони залишили за собою швейцарське громадянство, але вимушені були з приходом до влади нацистів це приховувати, бо фірма Карла Гіндера (батька Герда) працювала для армії. Як громадянина Німеччини Герда забрали до лав німецького війська (Вермахту). Він служив радистом-передатчиком (в автомобілі) у чині ефрейтора на східному (радянському) фронті. За мужність, виявлену у бойових діях, Герда Гіндера було нагороджено залізним хрестом (Eisernes Kreuz).

У 1943 р. Герд приїхав до Ваннзее у відпустку. Пані Олена помітила тоді, що "він був вже ніякий не паж, а став зовсім дорослим чоловіком". Коли Герд запропонував Олені одружитися, вона погодилася.

Взагалі-то Олена не мала близьких друзів серед української молоді. Українські студенти близько з нею не сходилися, бо для них вона була "Гетьманівною", та й серед молодих людей-українців їй ніхто не подобався. Її оточення в школі, а потім і у гімназії, яка складалася з німецьких дітей, не звертало увагу на те, що разом з ними вчилися дівчинка, яка серед молоді української еміграції називалася – "Гетьманівна". Дізнавшись про весілля Олени та Герда, українські кола були надзвичайно проти нього настроєні, навіть посилали до Гетьмана делегації з цього приводу. Проте Павло і Олександра Скоропадські схвально поставилися до вибору їхньої наймолодшої доньки і були задоволені, що Олена знайшла собі супутника життя. Факт цей ще раз свідчить, як змінюється і перебудовується свідомість людей, коли консервативний Павло Петрович не став на перешкоді дочці, що обрала собі нареченим німецького солдата. Пані Олена згадувала, що вона дуже переживала з того, що українці так відреагували на її рішення, а ще більше через те, що не могла їм сказати про його швейцарське підданство. Крім того, сама Олена тоді і не одружилася б з німцем. Не хотіла вона одружуватися із росіянином (хоча й були претенденти), а серед українців їй ніхто не подобався. Швейцарці ж як люди і сама ця нейтральна країна її завжди приваблювали.

У Герда було 10 днів відпустки. За цей час для Олени було надзвичайно важко, як на той час, отримати дозвіл на одруження від СС та ще й із солдатом Вермахту, бо вона не була німецького походженням. До того ж у країні після невдалого замаху (20 липня) на Гітлера лютувало СС. Навіть за сприятливих обставин дозвіл на одруження від СС довелося б чекати два тижні, а у них з Гердом для цього не було часу. Допомогли батьківські зв'язки. Один пан, наблизений до бюро Гітлера, дав О.Скоропадській дозвіл на одруження.

31 серпня Олена Скоропадська і Герд Гіндер одружилися. Їхнє весілля було останнім великим прийняттям родини Скоропадських у повному складі у Ваннзее. Серед гостей було багато українців, зокрема такі відомі особи, як Дорошенко, Мірчук, Кужім, граф Монтрезор та інші. Друзі батьків, молоді українці і члени "Української громади" (які були проти цього шлюбу) теж були запрошені на весілля, але вже не протестували, а веселилися і співали українські пісні. Крім українців, на святі були також гості: німці, швейцарці, росіяни. Всього на весіллі було близько 70 чоловік. Молодята були разом лише п'ять днів – Герд мав повернутися на фронт.

Дитинство Олени Скоропадської не було всіяне "цукрованими" стежками, але було по-своєму радісним. Вона не була центром загальної уваги, не була розбещена дарунками і лестощами. У квітні 1925 р., ще не маючи шести років, Оленка пішла до німецької школи у Ваннзее, яка була зовсім близько від їхнього будинку. Після двох років "перескочила" на один клас, але все одно завжди була на два роки молодшою за товаришів по школі. У початковій школі Гетьманівна провчилася три роки, після чого ще п'ять років навчалася у середній школі, яка також була у Ваннзее. По закінченню середньої школи (1932) О.Скоропадська вступила до реальної гімназії у Потсдамі.

З дитинства, тільки-но навчившись читати, Олена багато читала, її навіть називали "лезерат" ("leseratte" – "читаюча криса", тобто та, що "з'їдає" книги). Улюбленими предметами Гетьманівни були мови, англійська, німецька і французька літератури, історія, географія та біологія. З історичних діячів її найбільше вразив Наполеон. Вона не любила його, але ця особа вражала і захоплює її й досі своїми талантами та завоюваннями. Особливо не подобається пані Олені у наполеонівській історії те, "що багато людей загинуло за його амбіції". Із захопленням читала Гетьманівна "Війну і мир" Л.Толстого. Врешті вона прагнула читати всі історичні книги і романи про Наполеона будь-яких ґатунків і авторів. Дуже любила читати книги про різні країни, як живуть там люди, а особливо про Єгипет та Індію. Коли О.Скоропадська подорослішала,

читала багато життєписів відомих осіб. Це захоплення залишилося в неї і досі, вона дуже любить читати біографії відомих людей.

Не любила учениця Олена Скоропадська математику, хімію, фізику. Втім, вважає пані Олена, тут багато залежить і від вчителя, пригадуючи при цьому свого поганого педагога з математики. "Процес пізнання" нелюбих предметів запам'ятовується, як правило, надовго. "Мені ще й зараз сниться іноді, – каже вона, – що мушу робити ще раз атестат зрілості. Ходжу до школи і вчуся з великим зацікавленням, але ніколи не ходжу до класів математики, і вчитель цього не помічає. Це дивно, правда?" – якось ніби вголос сама з собою розмірковує Олена Павлівна. У 1937 р. Олена Скоропадська, хоч і з "натяжкою", але одержала атестат зрілості з оцінкою "добре". Пані Олена згадує, що була дуже задоволена, особливо через те, що порадує батьків.

Під час навчання німецькі ровесники не закидали Олені, що вона не німкеня, проте ставилися до неї із зацікавленням, що вона є україркою і донькою Гетьмана Скоропадського. Подружжя Скоропадських були доволі демократичними батьками. У їхньому домі (коли Олена навчалася ще в школі) часто відбувалися вечірки з танцями, запрошувалися молоді офіцери (до початку війни), молодь. Друзі дітей дуже любили й шанували матір Олени, Гетьманову Олександру. Вона якось дивовижно привертала до себе людей. "Мати не любила танцювати, – згадує Олена Павлівна, – а батько дуже любив і завжди танцював з молоддю. Маму ж всі любили, і вона мала навіть своїх поклонників, але батько зовсім не ревнував її, бо то була чиста зачарованість молодих людей її особою (при моєму народженні батькові було вже 45, а мамі 40 років)". В Олени з мамою були дуже приятні дружні стосунки. Дочка всім ділилася з нею. Щоправда, відверті розмови доньки з матір'ю, безумовно, почали з часом обмежуватися певними зрозумілими мірами, але це зовсім не віддаляло їх. Пані Олена зберегла цю близькість до матері, а пані Олександра до дочки до самої смерті.

За словами пані Олени, з початком нацизму і війни ставлення німців до українських і російських емігрантів без німецького підданства не змінилося і було дуже добрим. У Німеччині, крім того, під час війни емігранти отримували високі посади і їх поважали, на відміну від Франції, де навіть емігрантів мобілізували на військову службу. Як ставилася молода Гетьманівна до гітлеризму? Спочатку вона нічого не розуміла, була, як і решта населення, у своєрідному шоковому стані. Крім того, Олену взагалі не цікавила політика. Одного разу, пригадує Гетьманівна, у 13 років вона з подругою була присутня на параді, де крізь коридор,

утворений есесівцями у натовпі (пані Олені запам'яталася ще й їхня гарна вражаюча форма), проїздили А.Гітлер і Б.Муссоліні. Тоді під магією того, що відбувалося, Олена та її подруга скандували відомі всім нацистські гасла і викидали вперед себе праву руку. Гетьманівна каже: "Я не любила військових, особливо за війни, не приятелювала з бойовими офіцерами, не хотіла з ними мати нічого спільного". Пригадалося Олені Павлівні й те, що коли їй було тих же 13 років, сусідська дівчинка-німкеня одного разу запитала її, чи хоче вона вступити до них у "Hitler-Jugend" ("Гітлер-Югенд"). Вступ туди не був обов'язковим, але деякі діти вступали до його лав і під моральним тиском. Сама Олена ніколи вступати до цієї організації не хотіла, але вирішила повідомити батька. Він одразу ж відповів "ні" і потім покликав дочку до себе в кабінет, де все пояснив. То була перша розмова Павла Петровича з найменшою донькою про українську справу. Говорилося не лише про місце і роль у ній гетьманської родини, але й про досвід історії, про те, що то є неукраїнська організація, а тому й нашим дітям у ній не місце. Гетьманівна згадує про ту розмову: "Батько сказав, що він вважає, що німці все ж таки наші союзники і сподівається, що серед нацистів знайде людей, з якими можна буде говорити про українську справу". Гітлер воює проти більшовиків – це для П.Скоропадського було позитивним, засвідчує пані Олена, але потім, коли почалися переслідування партій і євреїв, він зрозумів, що це зло. Разом із тим Гетьман завжди говорив, що "тра дивитися на Німеччину не як на націонал-соціалістичну партію, а як на міцний, єдиний блок. Там є різні течії".

Утім, політика, як ми вже зазначали вище, найменше цікавила наймолодшу Скоропадську. У зв'язку з тим що дуже часто фінансове становище родини було вкрай погане, після отримання у 1937 р. атестату зрілості Олена не захотіла навчатися далі. Вона вирішила якомога швидше стати незалежною і не "сидіти у батьків на шиї". З цією метою вона спеціально вивчала на курсах французьку мову, яку вона найгірше знала, і навчалася у школі секретарок.

На початку березня 1938 р. молода Гетьманівна вперше влаштувалася на роботу. Два місяці вона працювала на фірмі у батька однієї із своїх дитячих подруг. У той час багато працівників захворіли через епідемію грипу і на підприємстві звільнилися місця. Фірма працювала на великому широкому ринку, імпортувала з Польщі, Угорщини, Голландії гусей, овочі, сосиски вагонами, щоб прокормити Берлін. Крім того, для службовців фірми відбувався продаж продуктів за окремими цінами. Працювалося дівчині добре і весело. Олена користувалася увагою робітників, водіїв вантажівок, на неї всі задивлялися, а після роботи

запрошували на пиво. Дуже скоро вона заприятелювала з типовими, але чемними німецькими робітниками. Щоб на сьому ранку вчасно дістатися до роботи, їй доводилося прокидатися о п'ятій годині. Так майже п'ять тижнів Гетьманівна Олена з сьомої ранку до сьомої вечора продавала сир і ковбасу.

Пані Олена пригадувала, що коли їй було 19 років, на "перші гроші, які заробила, купила парасольку для мами, торбу для няні, а для себе дуже дорогі черевики, бо раніше купувала зовсім дешеві". Взагалі, молода Гетьманівна дуже любила гарні туфлі. Проте зовсім не любила парфумів, ніколи їх не вживала і не користується ними й дотепер. Уміла Гетьманівна і гарно шити. У сім'ї Скоропадських дуже добре шили мама і сестра Лілі (Лізавета). Весь одяг Олені до 15–16 років шила мати, а потім вона шила для себе вже сама. Як і всі жінки, Олена любила гарно одягатися. Вона сама шила собі всі сукні. Лише коли почала заробляти власні гроші, найняла швачку. Тоді такої розвинутої індустрії не було і всі люди шили одяг собі самі або мали швачок. У магазинах купувалися лише дуже дорогі речі.

У 1938 р. О.Скоропадська отримала свою першу справжню посаду. Вона влаштувалася секретаркою у туристичне бюро, організовувала конференції та інші заходи. "Взагалі, – каже пані Олена, – секретарки в Німеччині мають зовсім інше призначення, більше відповідальності". У 1941 р. Гетьманівна облишила роботу у турбюро і поступила на працю до наукового інституту *Handbuch der anorganischen Chemie*, який належав потім до відомої *Maks Plank-Gesellschaft* (подібно Інституту неогранічної хімії вітчизняної Академії наук). Там вона працювала головним секретарем. У 1943 р. Олена Скоропадська переїхала від родини на окреме помешкання у Берлін. З цього приводу вона пояснює: "Мої стосунки з батьками були дуже добрі, однак я завжди жила як самостійна і вільна особа, мала своє окреме товариство, головним чином серед німців". Олена оселилася в домі своєї приятельки, наймолодшої доньки відомого магната Круппа фон Боулена, де займала дві кімнати і "могла робити що хочу". Крім того, її про це попросила сама подруга, інакше б до неї підселили б чужих людей. "Це тоді ще не було прийнято, – пригадує Олена Павлівна, – щоб молода дівчина жила окремо від батьків. Але мої батьки поставилися до цього кроку дуже толерантно".

31 серпня, як вже згадувалося вище, Олена Скоропадська одружилася з Гердом Гіндером. Через п'ять днів після весілля Герд вимушений був повернутися на фронт. Невдовзі, в березні 1944 р., Герд повернувся з

фронту до шпиталю через тяжку хворобу на серце, але молода дружина бачила його рідко і лише у шпиталі.

Увесь цей час Олена працювала у науковому інституті. В листопаді 1943 р. Берлін було практично весь зруйновано бомбардуваннями. Вдень бомбили американці, вночі – англійці. Було дуже страшно. Інститут майже повністю зруйновано, і праця продовжувалася або на веранді, перебудованій у кімнату (шеф працював у кімнаті, а вона на балконі), або у підвалах. На вихідні Гетьманівна їздила додому у Ваннзее, бо там було не так небезпечно, як у Берліні. Надзвичайно погано стало з харчами. "Добре, що був город і помагали українці з Чехословаччини, привозили харчі. Батько за війну дуже постарів, схуднув на обличчі, – згадує пані Олена і показує, як у гетьмана від схуднення запали щоки, – а я взагалі була худа, як тріска".

На початку лютого 1945 р. Скоропадські залишили Ваннзее і виїхали на південь до м.Веймар, де у маленькому селі мешкали Гетьман, Лізавета, няня і кілька українців. Олена побула з батьком лише кілька днів (то, як виявилось, була їхня остання зустріч), після чого поїхала до Вюрцбургу, де знаходилася філія їхнього інституту. Там же, під Вюрцбургом, у Vad Mergentheim'і, і був шпиталь, у якому лежав її чоловік Герд. Прибувши до Вюрцбургу, Гетьманівна мала одержати на пошті свій швейцарський паспорт.

Швейцарське громадянство пані Олена замовила, коли одружилася з Гердом Гіндером. То була довга процедура, а тому коли вона від'їжджала з Берліна, паспорт ще не був готовий. Замість нього їй видали спеціальний папірчик і пообіцяли, що невдовзі його вишлють поштою до Вюрцбурга. Однак 20 березня 1945 р. О.Скоропадська пережила у цьому місті величезний наліт, унаслідок якого було зруйновано ціле місто і загинуло близько 20 тис. чоловік. Було знищено центр міста і пошту. Всю процедуру з отримання паспорта довелося починати спочатку.

Після авіабомбардування, незважаючи дивлячись на те, що залізниця не діяла, Олена почала добиратися до Mergentheim'a на зустріч із своїм чоловіком Г.Гіндером, який у важкому стані перебував там у місцевому шпиталі. Шляхом до чоловіка думки Гетьманівни були також і з батьком. Вона хвилювалася, чи вчасно вони вирушили з села під Ваймаром, і сподівалася, що Гетьман і сестра Лізавета вдало дістануться до Оберсдорфа. Діставшись Mergentheim'a, Олена нарешті зустрілася з своїм чоловіком. Стан його був украй поганим. 10 квітня 1945 р. Герд помер на її руках. Вранці у місто вступили американські війська. Гетьманівна влаштувалася працювати на кухні у шпиталі, де помер її чоловік. Його американці перетворили у військовий шпиталь для полонених, а їй потрібно було

заробити на їжу і мати дах над головою. Там їй часто доводилося розмовляти з вояками США – спілкування допомагало пережити біль втрати близької людини. Крім того, Гетьманівна не мала жодних відомостей про долю своєї родини. Потяги не ходили, а пошту було зруйновано.

Справа з отримання нового паспорта з швейцарським підданством знов розпочалася у липні. Наймолодшій доньці Гетьмана довелося їздити до Франкфурта (там знаходився консулат) на вантажівках і товарних потягах у вагонах з вугіллями.

Лише у серпні 1945 р. Олена дізналася про смерть няні і батька. 16 квітня під час бомбардування союзниками баварської станції Платлінг, що поблизу Мюнхена, Павла Петровича Скоропадського було смертельно поранено. Він помер 26 квітня у шпиталі монастиря Меттен. Пізніше Гетьмана було перепоховано на цвинтарі м.Оберсдорф (Німеччина). Незабаром до Mergentheim'a за Оленою приїхав один українець, щоб допомогти їй дістатися до Оберсдорфа. Шлях долався важко, у товарних вагонах, а ночувати довелося у школах чи станціях і спати, як усі, на підлозі. Згодом Гетьманівна прибула до Оберсдорфа і зустрілася з рідними. Її мати була пригнічена смертю батька, дочка її майже не впізнала. А тут до загибелі чоловіка додалася і звістка про смерть Герда...

Проте життя мусіло тривати далі. У лютому 1946 р., лише коли було відновлено швейцарський паспорт, Олена змогла виїхати до Швейцарії. Вона зупинилася у містечку Кроцлінген (Kreuzlingen) біля німецького кордону, де жили пани Гіндери – батьки її померлого чоловіка. Тоді це містечко (Кроцлінген) було швейцарською частиною (відділеною річкою) німецького міста Констанц. Там Гетьманівна півроку працювала секретаркою вранці у адвокатурі, а опісля обіду – на меблевій фабриці. "Батьки Герда, – згадує пані Олена, – прийняли мене з великим розумінням. Вони визнавали, що за нових обставин я маю право на особисте життя. І пізніше, коли я одружилася вдруге з моїм любим чоловіком Людвігом Оттом, вони дуже завжди намагалися нам усіляко допомагати. Людвіга любили як свого зятя і на наших дітей дивилися як на своїх онуків, брали їх до себе на канікули".

Після нетривалого перебування у Кроцлінгені Олена переїхала до Цюріха, де у його передмісті влаштувалася працювати секретаркою на хімічній фабриці з виготовлення парфумів.

У листопаді 1947 р. О.Скоропадська вперше побачила свого майбутнього чоловіка – Людвіга Отта. Він працював на тій самій фабриці, що й вона, завідуючим відділу з комерційної частини. Пані Олена пригадала, що коли її майбутній чоловік дізнався, що вона – Скоропадська, то це його

вразило. Він подивився у лексикон, а там було вказано: "диктатор Скоропадський", що йому дуже сподобалося. 2 січня 1948 р. між Людвігом та Оленою відбулося справжнє близьке знайомство. Він запросив її на зустріч. Вони разом провели цілий вечір: гуляли, вечеряли, танцювали, перший поцілунок... Відтоді почалися й їхні серйозні стосунки, а зовсім скоро ця пара зрозуміла, що вони закохані одне в одного. Думку, аби побратися, довго обом чекати не довелося. Пані Олена каже, що "Людвіг був дуже галантним, демократичним кавалером. Ми були закохані та щасливі і ставилися одне до одного дуже толерантно". Через два тижні Людвіг познайомив своїх батьків з коханою.

У лютому майбутнє подружжя зустрілося з матір'ю Олени на кордоні у Kreazlingen'i, бо вона не могла в'їхати до Швейцарії. Коли дочка і її друг сказали їй, що збираються взяти шлюб, мати не була проти. "Мама була задоволена, – розповідає про цю зустріч Гетьманівна, – але трохи перелякана, бо все йшло надто швидко. З Людвігом була дуже дружня, привітна і доброзичлива. Він їй сподобався, але, знаючи досить добре свою молодшу дочку, після згоди додала: "Подивимося через два роки".

20 березня Людвіг Отт і Олена Скоропадська одружилися. Весілля було зовсім маленьке – церковна служба. Святували подію удома, в тісному сімейному колі родини Людвіга – батьків, двох сестер, дядька й тітки та трьох кузин. Оленині родичі приїхати не змогли. Пані Олена і пан Людвіг разом вже близько 60-ти років. Їхній шлюб і досі є поєднанням людей, які пронесли крізь життя взаємоповагу, розуміння і щире кохання. Воно, як писала авторові цих рядків Гетьманівна, "в житті кожної людини – важлива справа. Щасливе кохання предає сили і жизнїрадїсностї, але мабуть нещасливе є ще важлиwsze, бо це дає зрілість і [можливість – П.Г.-Н.] краще зрозуміти самого себе. І крім того майже завжди виявляється пізніше, і тоді далеко пізніше [розумієш – П.Г.-Н.], що те що сталося (або не сталося) було до кращого. Я стара жінка, і зараз можу дивитись на все це зі висоти мого життєвого досвіду. Я собі певно уявляю що мій шлюб з моїм дорогим чоловіком є великий дар долі, ми разом вже 46 років [лист від 19 грудня 1993 р. – П. Г.- Н.], але ми знаємо що це щастя треба берегти і над ним працювати".

У 1958 р. Людвіг Отт став директором найбільшого швейцарського видавництва "Tagesanzeiger", яке очолював до виходу на пенсію 1978 р. На той час щасливе подружжя вже мало двох дорослих доньок –

Олександр² й Ірен³, які народилися в один день, 30 січня 1954 р. Пані Олена та пан Людвіг мають будинок на березі озера (з протилежного боку від будинків їх доньок) у Кюснахті (Kusnacht), передмісті Цюриха. У помешканні є сім з половиною жилих кімнат. Готує Гетьманівна сама (ї дуже смачно, як автор цих рядків сам міг переконатися), а після виходу на пенсію (у 1978 р.) пана Людвіга подружжя поділило господарські турботи: дружина варить їжу, а чоловік робить решту кухонних справ. Подружжя дуже любить багато мандрувати. Вони здійснили подорожі до Японії, Гонконгу, Сінгапуру, Непалу, США, Канади. Декілька разів бували в Англії, Іспанії, Греції, Данії, Франції і, звичайно, в Німеччині. Найбільше пані Олену вразила гірська країна Непал, з міст найбільше подобається Флоренція, а в Німеччині – Мюнхен й Берлін (щоправда, як каже Гетьманівна, "Берлін зараз зовсім інший").

У листопаді 1991 р. пані Олена з паном Людвігом вперше відвідали Україну. "З початком нашого першого приїзду в Україну, у Київ, –

² Дочку Олександрю батьки назвали на честь матері пані Олени. З 1960 до 1974 рр. вона навчалася у антропосоерській школі (гімназії) Rudolf Steimer-Schule, Clinics у Цюриху. Після цього Олександра закінчила спеціалізовану школу для медичних лаборантів і тепер чотири дні на тиждень до півдня працює у лікарні. У 1980 р. Олександра одружилася. Її чоловік – швейцарець-юрист – працює при кантональному уряді. 1985 р. подружжя подарувало бабусі Олені й дідусю Людвігу онучку, яку назвали Ванессою, а ще через чотири роки (1989) – онука, якого охрестили Дмитром. Олександра з чоловіком мешкають окремо від батьків на березі мальовничого озера Цюрихзей у великому будинку під Цюрихом і живуть, як жартома каже пані Олена, "зовсім по-буржуйськи".

³ Неподалік від сестри мешкає інша донька пані Олени та пана Людвіга – Ірен. Гетьманівна згадує, що назвали її на честь хресниці, крім того, коли вони з чоловіком думали, як назвати донечку, то шукали ім'я, яке було б у всіх європейських мовах і зупинили свій вибір на "Ірен". З 1960 до 1971 рр. Ірен навчалася в гімназії у Цюриху, вчилася грі на скрипці, але 1972 р. у неї зникло бажання стати скрипалькою. 1973-го року батьки відправили доньку до Женевської гімназії вивчати французьку мову. З 1974 до 1975 рр. Ірен продовжила навчання у Парижі, де й склала іспити, слухала лекції у Сорбонні і відновила заняття скрипкою. Три чверті року (1976-го) вона вчить мову в Іспанії, а потім майже весь 1977-й рік англійську мову в Оксфорді. Навчалася Ірен і у філармонії, а також закінчила секретарську школу. У 1988 р. Ірен одружилася із своїм теперішнім чоловіком – журналістом, який працює шеф-редактором з культури в одному з швейцарських часописів. Сьогодні онучка Гетьмана працює секретаркою у швейцарському видавництві "Tagesanzeiger", яке до виходу на пенсію очолював її батько Людвіг Отт, але влаштувалася вона на роботу, як зауважує її мати, "без протекції" з боку родини.

захоплено розповідає вона, – почалося знов наше з моїм дорогим чоловіком "молоде" життя, яке принесло нам нові турботи, але й нові відчуття радості і вражень. З самого початку нас в Україні вразили Київ і люди, їхня гостинність і сердечність. Українці дуже відрізняються від європейців у доброму сенсі. Але бюрократія тут неймовірна, велика неорганізованість, частинно безпорядок, хоча треба сказати, що в центрі Київ дуже гарний, далеко чистіший ніж Париж і Лондон. Київ для нас кожний раз новий, справляє величезне враження і дуже-дуже змінився на краще за останні роки, розбудовується, гарнішає. Життя триває". Навіть у далекій і благополучній Швейцарії серце Гетьманівни Олени залишається з Україною. "Мої думки весь час ідуть на Україну. – писала її Світлість в одному з своїх листів авторові статті, – Дай Боже їй скоріше вийти на добрий шлях. Я глибоко вірю що те, що наш край зараз переживає є перехідний час і що Україна збудує свою міцну незалежну Державу".

Література

1. Отт-Скоропадська О. Спогади мого дитинства // Скоропадський П. Спогади. – Київ; Філадельфія, 1995. – С. 402–421.
2. Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. – Львів: Літопис, 2004. – 472 + XX с.
3. Отт-Скоропадська О. Повернення в Україну (1991–1998). – К.: НАН України; Український міжнародний комітет з питань науки і культури при НАН України, 1999. – 130 с. + 10 іл.

О.І.Кожухар, В.І.Кожухар

Українська політична еліта в період постсоціалістичної трансформації

В результаті демократичних революцій і розпаду СРСР у кінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. на євразійському континенті з'явилося близько 30 нових суверенних держав. Перед ними постало стратегічне завдання – провести широкомасштабну політичну та економічну трансформацію на основі загальносвітових цивілізаційних принципів. Основним змістом політичної трансформації є перехід від тоталітаризму й авторитаризму до демократії, розбудова демократичної правової держави, становлення парламентаризму, політичного плюралізму і громадянського суспільства. Неодмінною складовою і обов'язковою умовою політичної трансформації є забезпечення широкої участі громадян у політичному процесі.